

NÓTÁRI TAMÁS

Conversio Bagoariorum et Carantanorum¹

Jelen dolgozat a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (a továbbiakban: *Conversio*) címet viselő forrás jegyzetekkel ellátott fordítását tartalmazza.² A *Conversio*, amelyről Lhotsky oly nagy elismeréssel szólott („Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (ist) das Haupt- und Glanzstück der ruhmvollen Salzburger Historiographie.” „...eine merkwürdige und in ihrer Art schöne Schrift.”³), egyebek mellett már csak azért is méltán tarthat igényt szélesebb körű érdeklődésre, mivel – Eugippius *Vita Sancti Severini*-je és Iordanes *Géticája* mellett – azon latin nyelvű források sorába tartozik, amelyek a népvándorlás utáni és az Árpád honfoglalása előtti korból összefüggőbben szólnak a későbbi Magyarország területének történetéről. Következzék itt néhány vázlatos megjegyzés a *Conversio* keletkezésének koráról és szerzőjéről, valamint megírásának céljáról.⁴

A mű datálására vonatkozóan az irodalomban mind a 870-es, mind a 871-es évszám előforul, számos szerző nem is kívánt e kérdésben állást foglalni.⁵ Wattenbach⁶ és Kos⁷ a művet 871-re datálta, Wolfram 1979-es kiadásában a *Conversio* tizennegyedik fejezetének vonatkozó mondata alapján hasonlóképpen „871-et fogadta el a keletkezés éveként.”⁸ 1995-ös monográfiájában azonban módosította álláspontját, és a középkori számitási módot vette alapul, mely szerint a szövegben megjelölt esztendő is hozzászámítandó az eltelt évekhez,

¹ A *Conversio*t teljes terjedelmében ugyan Horváth János lefordította magyar nyelvre (in: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Szerk. Györffy Gy., Budapest, 1963. 200. és köv.), ám a fordításának alapjául szolgáló Wattenbach-féle kiadás (lásd 7. lábj.) clavultával időszerűvé vált a forrásnak egy modern szövegkiadás alapján történő újrarendelése.

E helyütt kívánok hálás köszönetet mondani Szádeczky-Kardoss Samu professzor úrnak a munka elkészítéséhez nyújtott segítő javaslatairól.

² Jelen fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Lošek, F.: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*. Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte Band 15. Hannover, 1997. (a továbbiakban: Lošek)

A *Conversio* egyes, az avarokra vonatkozó részecinek – Wolfram kiadását (lásd 5. lábj.) alapul vevő – fordítása és értelmezése már olvasható Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, 1998. (a továbbiakban: Szádeczky-Kardoss 1998.) E részletek fordítását változtatás nélkül, idézőjelbe téve és pontos lefolyást megjelölve saját fordításomba átvettem.

³ Lhotsky, A.: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*. Graz – Köln, 1963. (a továbbiakban: Lhotsky) 155.

⁴ A mű bizonyos szöveghelyeihez egyes esetekben csatoltunk párhuzamos forráshelyeket, a *Conversio* forrásaira és továbbélésére, ami egy külön tanulmány tárgyát fogja képezni, e rövid bevezető során nem térhetünk ki. A forrásokhoz lásd H. Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, *Das Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*, Wien – Köln – Graz 1979. (a továbbiakban: Wolfram 1979.) 23. és köv.; Lošek 21. és köv.

⁵ Így például Lhotsky 156., Wattenbach, W. – Levison, W.: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Vorzeit und Karolinger*. Heft 6, bearbeitet von H. Löwe, 1990. 817.

⁶ Wattenbach, W.: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum libellus*. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores 11. 1854. 1.

⁷ Kos, M.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Laibach, 1936. 13., 105.

⁸ *Conversio* 14. A tempore igitur, quo dato et praecepto domini Karoli imperatoris orientalis Pannoniae populus a Iuvavensibus regi coepit praesulibus usque in praesens tempus sunt anni LXXV...

⁹ Wolfram 1979. 15., 141.

s ennek alapján a 870-es megírási év mellett állapodott meg.¹⁰ Kiadásában Lošck is ezen állásponthoz csatlakozott.¹¹ A szerző kilétére csupán a mű néhány utalásából kísérelhetünk meg következtetéseket levonni, ám teljes biztonsággal nem tudjuk azonosítani. Wolfram azt valószínűsíti, hogy az auctor maga Adalwinus érsek lehetett, ám megfogalmazása felettébb óvatos (...lassen diese Annahme nicht für ganz unmöglich erscheinen...).¹² Nagy valószínűséggel megállapítható ugyanakkor egy, az ötödik fejezetben olvasható első személyű fogalmazásból a szerző salzburgi, illetve bajor illetőségű.¹³ Adalwinus érsek szerzőségét a következők támaszthatják alá: egy további első személyű fogalmazás közvetlenül Adalwinus megnevezését követi, elképzelhető tehát, hogy az író saját magát nevezte meg.¹⁴ Hasonlóképpen megfontolás tárgyává tehető azon tény, hogy a *Conversio* szövegében csupán két személy epithetonjaként szerepel a *piissimus* jelző, ezek pedig Adalwinus¹⁵ és Német Lajos,¹⁶ esetlegesen tehát a mű szerzője és címzettje.¹⁷

A *Conversio* megírására a salzburgi érsekség Metóddal történt éles összeütközése adott okot,¹⁸ és Adalwinus érsek e művel kívánta igazolni, illetve igazoltatni Salzburgnak a Karantániában és Pannonia Inferiorban folytatott missziós munkájának és ebből eredő iurisdictiójának jogos voltát. Cirill és Metód morvaországi és pannóniai területen kifejtett térítő tevékenységét ugyan mind I. Miklós, mind pedig II. Adorján pápa támogatta, azonban Salzburg ezáltal fenyegetve látta e területek feletti joghatóságát. Cirill 869-ben bekövetkezett halála után Metód mint Sirmium érseke visszatért a szlávok közé, ám a bajor püspökök 870 őszén Regensburgban zsinati ítélszék elé állították, elítélése után pedig két és fél esztendőre fogságra vetették. Metód csak II. Adorján pápa határozott intervenciójának köszönhetően nyerte vissza szabadságát. A *Conversio* címzettje, amint már említettük, feltehetően Német Lajos, aki számára a szerző a salzburgi joghatóság megszakítás nélküli hetvenöt évét kívánta igazolni. Minthogy azonban Adalwinus, szemben a passauai és regensburgi püspökökkel, nem lépett fel közvetlenül olyan élesen Metóddal szemben, a mű hangvétele meglepően nyugodt és tárgyilagosnak tűnő, hiszen Metódot pusztán filozófusnak titulálja, ami a világosan megmutakozó negatív felhang ellenére sem minősíthető túlságosan súlyos becsületsértésnek. Céljának megfelelően a *Conversio* bizonyos esetekben igen tendenciózusan állítja be az eseményeket. Így például a Pannonia Inferiorra vonatkozóan hangoztatott jogigény nem igazolható, ugyanis míg Karantániát a 8. században három pápai határozat is Salzburg missziós területének ismerte el, és ezen igényt Nagy Károly 811-es döntése is megerősítette Karantánia Drávától északra fekvő vidékére, addig Pannóniát illetően a salzburgi érsekség Rómától semmiféle engedélyt nem kapott *iurisdictio* gyakorlására.

¹⁰ Wolfram, H.: Salzburg, Bayern, Österreich. Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die Quellen ihrer Zeit. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte, Ergänzungsband 31. 1995. (a továbbiakban: Wolfram 1995.) 193.

¹¹ Lošck 6.

¹² Wolfram 1995. 197.

¹³ *Conversio* 5. ...orta seditione, quod carmula d i c i m u s. Vö. *Lex Baiuvariorum* 2.3. Si quis seditionem excitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii carmulum d i c u n t.

¹⁴ *Conversio* 9. ... et adhuc ipse A d a l w i n u s archiepiscopus per semetipsum regere studet illam gentem in nomine Domini, sicut iam multis in illis regionibus claret locis. *Conversio* 10. Enumeratis itaque episcopis Iuvavensium c o n a m u r, prout veracius in chronicis imperatorum et regum Francorum et Bagoariorum scriptum r e p e r i m u s, scire volentibus manifestare.

¹⁵ *Conversio* 9. ... anno nativitatis Domini DCCCXXI Adalrammus piissimus doctor sedem Iuvavensem suscepit regendam.

¹⁶ Pervenit ergo ad notitiam Hludowici piissimi regis, quod Priwina benivolus fuit erga Dei servitium et suum.

¹⁷ Lošck 6.

¹⁸ A történeti háttér ismertetését és a vonatkozó szakirodalmat lásd Wolfram 1995. 193., Kosztolnyik Z.: Róma és a területi egyház küzdelme a közép Duna-medencében a 9. század folyamán. *Actas*, 1997. 2-3. szám, (a továbbiakban: Kosztolnyik) 212. és köv.

*A bajorok és a karantánok megtérése*¹⁹

(Egyes kivonatok²⁰ kezdődnek az apostoli férfiú, Szent Hrodbertus²¹ életéből, nevezetesen, hogy miként jött Bajorországba.)

(1) „Hiltibertusnak (Childebertnek),²² a frankok királyának az idején, éspedig uralkodásának a második évében Hrodbertus Krisztus tiszteletre méltó hitvallója Worms városában volt püspök.”²³ Frank királyi nemzetségből származott;²⁴ és mint a katolikus hit, az evangéliumi tanítás és minden jó tanítója megbecsülésnek örvendett. Ugyanis egyszerű férfiú volt, istenfélő és okos, beszédében igaz, ítéletében igazságos, tanácsában bölcs, cselekvésében szerény, a keresztényi szeretet tekintetében közismert, s általánosan tisztességes erkölcséről híres.²⁵ Így számtalan ember tért meg a legszentebb tanításhoz, és vette fel tőle az örök üdvösség jelét. Amikor szent életének híre szélteben-hosszában elterjedt,²⁶ Bajorország egy hercegének, név szerint Theodonak is tudomására jutott, aki Isten fent nevezett emberét sűrű kérésekkel, ahogy tudta, sürgetően kérlelni kezdte követei útján, hogy látogatása által a tartományt is világosítsa meg a szent tanítással. Ehhez az igazság hirdetője az isteni szeretettől hajtva hozzájárulását adta. Előbb követeket küldte, utóbb azonban, hogy Krisztus nyáját gyarapítsa, maga akart jönni.²⁷ Ezt hallván a fent nevezett herceget nagy öröm töltötte el, és övével elébe menvén a szent férfiút és az evangélium tanítóját teljes tisztelettel és méltósággal fogadta Regensburg városában. A herceget elkezdte az Úr embere keresztényi életvitelre buzdítani, és a katolikus hitben oktatni; nem sokkal később őt magát is, meg a népből más –

¹⁹ A fordítás alapjául Lošek szövegkiadása szolgált, a jegyzetek elkészítése és a vonatkozó szöveghelyek összehajlítása során elsősorban Lošek, Szádeczky-Kardoss (1998) és Wolfram (1979) magyarázataiból indultunk ki.

²⁰ Hrodbertus első életrajzának megírására feltételezhetően Virgilius salzburgi püspök (746/7-784) adott megbízást 774-ben, a dóm felszentelésének és a szent ereklyének elhelyezésének évében.

²¹ A mű fordítása során a neveket illetően nem törekedhettünk teljes következtettségre, így egy köztes utat választva az anyanyelvünkben megtalálható nevek esetén természetesen áttettük a személyek nevét magyarra (például Nagy Károly, Német Lajos, Miklós pápa, Metód stb.), egyéb esetekben meghagytuk a Conversióban olvasható nevet és írásmódot (például Hrodbertus, Liuprammus, Privina, Ratimarus stb.). A földrajzi nevek esetében a fordításban csak a teljes bizonyossággal azonosíthatókat tüntettük fel mai nevükön (például Regensburg, Salzburg, Lorch, Pécs stb.), ha azonban az azonosítást illetően csupán a legeszkélyebb kétség is felmerült, a főszövegben – olykor talán túlzott óvatossággal is – az eredeti nevet hagytuk meg, többé-kevésbé valószínű magyarázatát, illetve ennek hiányát a lábjegyzetben közöltük.

²² III. Childebert (694-711).

²³ Szádeczky-Kardoss 1998. 225.

²⁴ Hrodbertus származása konkrét adatokkal nem támasztható alá, elképzelhető azonban, hogy a királyi eredet a Merovingokkal fennálló egyfajta rokonságot jelöl.

²⁵ Erat enim vir simplex, pius et prudens, in sermone verax, iustus in iudicio, providus in consilio, strenuus in actu, conspicuus in caritate, in universa morum honestate praeclarus. Vö. *Gesta Hrodberti* 2. Erat enim vir in totius bonitatis simplicitate prudens et mansuetus, verax in sermone, iustus in iudicio, providus in consilio, strenuus in actu, conspicuus in caritate, in universa morum honestate praeclarus., *Passio Sebastiani* 1.1. Erat enim vir totius prudentiae, in sermone verax, in iudicio iustus, in consilio providus, in commissio fidelis, in interventu strenuus, in bonitate conspicuus, in universa morum honestate praeclarus.

²⁶ Cumque fama sanctae conversationis illius longe lateque crebresceret. Vö. *Gesta Hrodberti* 3. Cumque fama sanctae conversationis illius longe lateque crebresceret..., Eugippius, *Vita Sancti Severini* 4.8. crescebatque fama virtutum, quae longe lateque discurrens..., 9.4. sanctae conversationis... instructio, Beda, *Historia ecclesiastica* 3.13. rumore sanctitatis illius... longe lateque iam percrebrisce ferebat.

²⁷ Hrodbertusnak Wormsból Bajorországba történt áttelepülésére nagy valószínűséggel az szolgáltatott okot, hogy II. Pippin (687-714) maior domus és ezzel a feltörekvő Karolingok ellenzékéhez tartozván Bajorországban, ahol a Merovingok hívei, a velük rokonságot tartó Agilolfingek voltak hatalmon, nagyobb biztonságban érezhette magát.

nemes és közrendű – férfiakat is Krisztus igaz hitére térített, új életre keltette őket a szent kereszttségben, és megerősítette őket a szent hitben.²⁸ „A fent említett herceg (Theodo) a szent férfinak lehetőségét adott arra, hogy maga és övéi számára abban a tartományban, ahol csak neki tetszik, alkalmas helyet válasszon ki Isten templomainak az építésére és egyéb egyházi tevékenységet szolgáló házak készítésére.²⁹ Az Úr fent említett embere elnyervén ezt a lehetőséget, a Duna medrén hajózva útra kelt, s egészen Alsó-Pannónia határáig³⁰ hintette el az (igazhívó) élet magjait.³¹ Aztán visszafordulva Lorch³² városához érkezett, s ott sok különböző kórtól elgyengült beteget gyógyított meg imájával Isten erejének köszönhetően.^{33,34} Majd újból útra kelve egy hely(ség)hez jutott el, amelyet Wallerseenck hívnak, és ahol Szent Péter apostolfejedelem tiszteletére templomot épített és szentelt fel. Ezért a fent említett herceg először ott, azon a környéken juttatott neki magántulajdonából néhány birtokot.” Később azonban Szent Hrodbertus püspök tudomására jutott, hogy a Salzach folyó mellett létezik egy régi néven Iuvavumnak nevezett hely, ahol a régi időkben sok csodálatos művű épület volt, melyek azonban akkorra majdnem teljesen leomlottak, és erdők fedték ezeket. Ezt hallván az Úr embere saját szemével kívánta látni, hogy mi igaz e dologból és Isten kegyelmével – hogy (sok) hívó lelket megnyerjen – kérlelni kezdte Theodo herceget: adja már neki a rendelkezési jogot e hely felett, hadd irtassa ki onnan az erdőt, hadd tisztítsa meg így a terepet, és határozza meg ott az egyházi szolgálat hivatalos rendjét úgy, ahogy jó-nak látja.³⁵ Ebbe a herceg beleegyezett, s két mérföld szélességű és hosszúságú birtokot³⁶

²⁸ Ipsumque non multo post et multos alios istius gentis nobiles atque ignobiles viros ad veram Christi fidem convertit sacroque baptisate regeneravit et in sancta corroboravit religione. A *Conversio* mind az előkelők, mind pedig a közemberek megtérítéséről hírt ad (nobiles atque ignobiles vö. Sallustius, *De coniuratione Catilinae*, 20.), ezzel szemben más források csupán a főemberekről ejtenek szót: *Gesta Hrodberti* 4. Ipsumque vero et multos alios illius gentis nobiles viros ad veram Christi fidem convertit et in sacra corroboravit religione., *Breves Notitiae* 1.1. ...de paganitate ad christianitatem conversus et...baptizatus est cum proceribus suis Baiuariis.

²⁹ Praefatus itaque dux sancto viro concessit licentiam locum aptum eligendi sibi et suis, ubicumque ei placeret in hac provincia ecclesias Dei construere et cetera ad opus ecclesiasticum habitacula perficere. Vö. *Gesta Hrodberti* 5. Praefatus itaque dux sancto viro concessit licentiam locum aptum eligendi sibi et suis sequacibus, ubicumque ei placeret in illa provincia, ecclesias Dei restaurare et cetera ad opus ecclesiasticum habitacula perficere congruentia. *Breves Notitiae* 1.2. Item Theodo dux dedit ei potestatem circuire regionem Bawariorum et eligere sibi locum ad episcopii sedem et ecclesias construendas et ipsos populos ad servitium dei erudiendos cum adiutorio dei et sui ipsius supplemento., Beda, *Historia ecclesiastica* 1.26. ...donec rege ad fidem converso maiorem praedicandi per omnia et ecclesias fabricandi vel restaurandi licentiam acciperent..., *Vita Amandi* 1.17. ...ubicumque eligeret, haberet licentiam praedicandi..., *Formulae Salicae Lindenbergianae* 9. ...ubicumque infra potestatem sancti illius sibi elegere voluerit, licentiam habeat eligendi...

³⁰ Pannónia Inferior a *Conversio* keletkezésekor a Duna-Dráva-Rába által határolt területet jelentette, így Hrodbertusnak még Győr táján is, tehát az avar birodalmon belül is működnie kellett volna, azonban Hrodbertusnak Alsó-Pannoniára is kiterjedő térítő tevékenysége az egyéb forrásokból nem támasztható alá. Ezen állítás feltehetően a *Conversio* szerzőjének azon szándékára vezethető vissza, hogy a salzburgi érsekségnek e területre is kiterjedő igényeit alátámassza.

³¹ Vö. Arceo, *Vita Haimbranni* 3. ...seminando fidei semina carpebat iter...

³² Lauriacum (Lorch) Severinus idején már püspöki székhely volt (vö. Eugippius, *Vita Sancti Severini* 30.1-2.).

³³ ...multosque ibi infirmos variis languoribus oppressos orando per virtutem Domini sanavit. Vö. Matth. 4.24. ...variis languoribus...comprehensos..., Marc. 1.34. ...curavit multos, qui vexabantur variis languoribus., Eugippius, *Vita Sancti Severini* 45.1. ...multi variis occupati languoribus et nonnulli ab spiritibus immundis oppressi..., 46.3. ...multi languoribus diversis afflictii...receperunt protinus sanitatem.

³⁴ Szádeczky-Kardoss 1998. 225.

³⁵ ...cepit Theodonem rogare ducem, ut istius loci potestatem ei tribueret ad extirpanda et purificanda loca et ecclesiasticum, prout ei libitum foret, ordinare officium. Vö. *Breves Notitiae* 2.2. Inveniens ibi

adományozott neki, hogy azt tegye vele, amit a szent egyház számára hasznosnak ítélt. Erre az Úr embere elkezdte a helyet renoválni. Először Istennek szép templomot épített, és azt Szent Péter apostolfjedelem tiszteletére szentelte fel, majd kolostort épített egyéb, a klerikusoknak szóló épületekkel együtt, mindezt annak rendje és módja szerint. Ezután pedig papi hivatalt rendelvén meghagyta, hogy ugyanott mindennap megfelelő rendben celebrálják az istentiszteletet.

Ezt követően az előbb nevezett tanító, Hrodbertus, mivel az evangéliumi igazság oktatásához kívánt néhány társat szerezni, visszatért saját hazájába.³⁷ Majd ismét visszajött tizenkét tanítvánnyal, és magával hozta az Erintrudis nevű krisztusi szüzet.³⁸ Őt Salzburg felső városában helyezte el, s ott apácaközösséget is egybegyűjtött, az együttes életvitelt pedig ésszerűen, amint a kánoni rend³⁹ megköveteli, minden részletében meghatározta. Ő maga szakadatlanul körbejárta az ország egész területét, megerősítvén a keresztények lelkét, s arra intvén őket, hogy a hitben állhatatosan tartsanak ki. Amit szóval tanított, azt csodatettekkel teljesítette be.⁴⁰ Miután ott templomokat épített és szentelt fel, és az alsóbb és felsőbb rendű egyházi hivatalok ellátásához szükséges beavatásokat elvégezte, kijelölte saját utódját. Maga pedig már jóval előre tudván hazahívásának napját, miután lélekben megerősítette tanítványait, visszatért saját püspöki székhelyére,⁴¹ és ott testvérei jelenlétében, miután ellátta őket isteni intéssel, imádság közben békésen kiadta lelkét, nevezetesen Urunk Jézus Krisztus feláldozásának napján. Sírjánál számtalan, csodás gyógyulás jut osztályul mindazoknak, akik hívó lélekkel könyörögnek egészen a mai napig, történik ez általa, aki Istenünk, s él, és uralkodik mindörökkön örökké. Amen.

(2) „Következik ugyanazon salzburgi székhely püspökeinek, illetve apátjainak a felsorolása,⁴² amely székhelyet az evangélium doktora, Hrodbertus Wormsból Bajorországba érkezésének évétől hazahívása napjáig kormányzott az Úr születésének 693. évében.”⁴³

Telhat Szent Hrodbertus püspök elhalálása után az egész nép körében kedvelt férfiú, a kiváló tanító és Isten szavának magvetője, Vitalis püspök vette át a salzburgi szék irányítá-

multas constructiones antiquas atque dilapsas cepit ibi hunc locum expurgare, ecclesias construere aliaque aedificia erigere ad episcopi dignitatem pertinentia.

³⁶ ...in longitudine et latitudine de territorio super duas leuvas possessiones... Vö. Isidorus, *Etymologiae* 15.16.1. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, Graeci stadia, Galli leugas., 15.16.3. ...leuga finitur passibus mille quingentis. További szöveghelyekről lásd *Thesaurus Linguae Latinae* 7.2. col.1196. 69.

³⁷ Ez 714 táján történhetett, lévén, hogy ekkortájt időlegesen lehányatlott a Karoling befolyás, ugyanis 708-ban meghalt Pippin fia, Drogo, a 709-712-es alemann hadjáratok sikertelenek maradtak, 714-ben meghalt Grimoald, Pippin második fia, ugyancsen év végén pedig maga az uralkodó is.

³⁸ Erintrudishez és kolostorához bővebben lásd Teufel, M. Hasden: Das Salzburger Erintrudis-Kloster und die Agilolfinger. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 93. 1985. 1-30.

³⁹ A *Conversio* több alkalommal hivatkozik a canonicus ordóra (5.,8.), hasonlóképpen a *Breves Notitiae* is (13.3.,4.,7.).

⁴⁰ ...quod verbis docuit, operibus adimplevit mirificis. Vö. Lactantius, *Epitoma* 45.3. Non potest ergo perfecta esse doctrina, cum verbis tantum traditur, sed tum perfecta est, cum factis adimpletur., Eugippius, *Vita Sancti Severini* 1.1. ...venerabile propositum sanctis operibus adimplebat.

⁴¹ Ezalatt minden valószínűség szerint Worms értendő, ugyanis onnan vitték át a szent relikviát 774-ben Salzburgba.

⁴² *Liber confraternitatum*: Hrodperthus episcopus et abbas, Anzogolus abbas, Uitalis episcopus et abbas, Sauolus abbas, Izzio abbas, Flobrigis episcopus et abbas, Iohannis episcopus et abbas, Uirgilius episcopus et abbas, De ordine conprovincialium pontificum: Hrodbertus episcopus, Vitalis episcopus, Flobargis episcopus, Iohannes episcopus, Virgilius episcopus.

⁴³ Szádeczky-Kardoss 1998. 225. Ezen mondat utólag lett a szövegbe betoldva, erre vezethető vissza az ellentét Childebert uralkodásának második éve és a 693-as évszám között.

sát.⁴⁴ Az ő eltemetése után Anzogolus lett az apát. Az ő sírba tétele után az előbb nevezett székhely Savolus apátra szállott. Őt életpályájának befejezése után Ezius apát követte.⁴⁵ Miután ő is elköltözött a világból, a nagy tekintélyű szék ismét egy püspöktől, Flobargisustól nyert ragyogást. Utána János töltötte be az előbb említett székhelyen a pástori hivatalt.⁴⁶

Így hát akkoriban, tudniillik Odilo bajor herceg idejében, aki Pippin⁴⁷ frank király alattvalója volt,⁴⁸ egy bölcs és igen művelt Virgilius⁴⁹ nevű férfiú jött Írország szigetéről a fent említett királyhoz frank földre, egy Quierzynek nevezett helyre.⁵⁰ A király őt Isten iránti szeretetből majdnem két évig magánál tartotta, és megtapasztalván nagy műveltségét a fent említett Odilo herceghez küldte, és rábízta a salzburgi püspökséget.⁵¹ Ő felszentelését szinte két esztendőn át halogatta,⁵² és magánál tartotta saját püspökét, Dobdagrecust, aki hazájából követte őt, hogy a püspöki hivatalt ellássa. Később azonban Virgilius engedett a nép és a tartomány püspökei követeléseknek, s elfogadta a felszentelést, és a tartomány püspökei által püspökké szenteltetett, éspedig az Úr születése utáni 767. év június 15-én.⁵³

(3) Eddig feljegyeztetett, hogy lettek a bajorok kereszténnyé, és összecíratott a salzburgi szék püspökeinek és apátjainak listája. Most hozzá kell tenni, hogyan nyertek tanítást a szent hitben, és lettek kereszténnyé a szlávok, akiket karantánoknak neveznek, és ezek szomszédai,⁵⁴ s hogyan úzték ki a hunok a rómaiakat, a gótokat és a gepidákat Alsó-Pannoniából,⁵⁵

⁴⁴ A *De ordine conprovincialium pontificum* is Vitalist említi Hrodbertus utódjaként, ezzel szemben a *Liber confraternitatum* Anzogolust helyezi Vitalis elé, akit mint episcopus et abbat jelöl.

⁴⁵ Anzogolus, Savolus és Ezius (A *Liber confraternitatum*ban mint Izzio) nem említetnek a *De ordine conprovincialium pontificum*ban, hiszen csupán apátok voltak.

⁴⁶ János (a *Liber confraternitatum*ban mint Iohannes episcopus et abbas) hivatala 739 és 746 vagy 747 közé esik.

⁴⁷ III. Pippin (741/51-768)

⁴⁸ III. Pippin és fivére, I. Karlmann 743-ban Lerchfeldnél győzték le az Agilolfing Odilót, sógorukat, aki titokban vette felcsügöl Hiltrudot.

⁴⁹ Virgilius életéhez és működéséhez bővebben lásd Virgil von Salzburg. Missionar und Gelehrter. Herausgegeben v. H. Dopsch u. R. Juffinger. 1985.

⁵⁰ A felsorolt püspökök és apátok közül csak az elsőként említett Hrodbertusnak, a bajorok megtérítőjének, és a sort lezáró Virgiliusnak, a karantánok apostolának, akinek térítőmunkájáról az ötödik fejezet számol be, az életéről tudunk meg bővebbet, a többiek mintegy puszta átvezetést képeznek a két kivételes férfiú között. Ugyanakkor a *Conversio* hallgat a Bonifatius által 739-ben végrehajtott bajor egyházmegyei rendezésről.

⁵¹ Virgilius 745 végén vagy 746 elején ment Quierzyből Salzburgba.

⁵² A püspökké szentelés hosszas elmaradása jórészt a Bonifatius és Virgilius közötti ellentétekre vezethető vissza, ugyanis Virgilius Pippin által Salzburgba történt kinevezése és az Odilo által ehhez nyújtott támogatás a regensburgi központ, illetőleg Bonifatius megkérdezése nélkül történt, amit ő soha nem tudott Virgiliusnak megbocsátani. Az ellenségeskedés egészen Bonifatiusnak a frízek között 755. június 2-án elcsenvedett vértanúságáig tartott. Wolfram valószínűsíti, hogy Virgilius felszentelésére – aki eddig *de iure canonico* nem egészen szabályszerűen, ám a világi hatalom támogatását élvezve irányította a salzburgi egyházmegyét – is csak ezután kerülhetett sor. (Wolfram 1979. 69.)

⁵³ Virgilius felszentelését Lošek 749. június 15-re datálja (Lošek 101. 36. lábj.). A felszentelés dátumát illető vitához és a 767-es évhez kapcsolódó hagyomány kialakulásához lásd Wolfram 1995. 258. és köv.

⁵⁴ A karantánok lakta területnek salzburgi *iurisdiction* alá tartozása soha nem volt kétséges, a vita tárgyát a karantánok szomszédságában fekvő Pannonia Inferior jelentette, ugyanis a pápai hatalom meg volt győződve arról, hogy jogigényc méga a római korra nyúlik vissza, éppen ezért – *patrimonium Petri* lévén – nem érvülhet el, a salzburgi vezetés ezzel szemben úgy vélte, hogy a Pannonia feletti uralom gyakorlásának megváltoztatával a joghatóság is az új urakat illeti.

⁵⁵ A kiűzött rómaiaknak a gótokkal és a gepidákkal való együttes említése utalni kíván a kontinuitás hiányára.

és birtokolták azt, mígnem a frankok és a bajorok a karantánokkal együtt⁵⁶ állandó háborúkban szorongatván legyőzték őket.⁵⁷ Azokat pedig, akik felvették hitüket, és elfogadták a keresztiséget, a királyok adófizetőivé tették, és a földet, amelyen ott maradván laknak, a királynak fizetett adó fejében egészen a mai napig birtokolják.⁵⁸

(4) Most a karantánokról kell összefoglalóan beszámolni. A dicsőséges frank király, Dagobert idejében élt egy Samo nevű szláv a karantánok között, és a nép fejedelme volt.⁵⁹ Ő Dagobert király odaérkező kereskedőit megölette, és a királyi pénzt elraboltatta.⁶⁰ Amikor ezt Dagobert király megtudta, elküldte seregét, és megbosszultatta azon kárt, amelyet Samo okozott neki.⁶¹ Így jártak el, akiket a király küldött, és a király alattvalóivá tették a karantánokat.⁶² Nem sokkal később „a hunok kezdték ugyanazokat a karantánokat ellenséges meg-

⁵⁶ A Bawari cum Quarantanis kitétel azt akarja jelezni, hogy a karantánok is részt vettek az avarország elfoglalásában, s így az ott lakó népek hozzájuk is tartoznak, amiből egyértelműen következik, hogy a salzburgi joghatóság a karantánokkal együtt azok szomszédaira is kiterjed.

⁵⁷ A *Conversio* hetedik fejezete az avarok elleni háború elbeszélése során már nem említi a karantánok részvételét az avarok legyőzésében, holott a források mind Nagy Károly 791-es őszi hadjáratának (*Annales Alamannici* a. 790.), mind pedig a 'Ring' 795-ben történt kifosztása során Erich friauli hercegnek Voinomirral való együttműködésének (*Annales regni Francorum* a. 796.) leírása során világosan szólnak a szláv szerepvállalásról. (A forrásokhoz bővebben lásd Szádeczky-Kardoss 1998. 280. és 286.)

⁵⁸ Eos autem, qui obedicbant fidei et baptismum sunt consecuti, tributarii fecerunt regum et terram, quam possident residui, adhuc pro tributo retinent regis usque in hodiernum diem. E mondat kulcsfontosságú bizonyíték az avar népesség létre a 9. század második felének Pannoniájában. Az avar kaganátus felszámolását (chhez bővebben lásd Szádeczky-Kardoss 1998. 270. és köv.) követően hosszabb idő eltelté után is több forrás említi az avarok jelenlétét a Kárpát-medencében, így például Regino (chhez lásd Szádeczky-Kardoss S.: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. In: Az Alföld a 9. században. Szeged, 1993. 227. és köv.; Kristó Gyula: Regino és a magyar honfoglalás. In: Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára. Szeged, 1998. 89. és köv.) és Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio 30.67-71. (chhez lásd Szádeczky-Kardoss, S.: Histoire des Avars et leur héritage en Europe. In: Les Hongrois et l'Europe – Conquête et intégration. Paris – Szeged, 1999. 168.). Sajátos módon Pohl nem említi a *Conversio* e helyét monográfiája meglehetősen tendenciózus 'Wohin verschwanden die Awaren?' című fejezetében (Pohl, W.: Die Awaren – Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr. München, 1988. 323. és köv.), ezzel szemben átveszi a Wolfram által is némiképp kényszeredetten idézett, kétes forrásértékű ósláv közmondást: 'Sie verschwanden wie der Obor, der weder Sippen noch Nachkommenschaft hat.' (Wolfram 1979. 73., Pohl 323.)

⁵⁹ Temporibus gloriosi regis Francorum Dagoberti Samo nomine quidam Sclavus manens in Quarantanis fuit dux gentis illius. Vö. Fredegar 4.48. Anno 40. regni Clothariac homo nomen Samo natione Francos de pago Senonago plures secum negutiantes advicit, exercendum negucium in Sclavos coinomento Winedos perrexit.

⁶⁰ Qui venientes negotiatores Dagoberti regis interficere iussit et regia expoliavit pecunia. Vö. *Gesta Dagoberti* 27. Eo igitur anno Slavi cognomento Winido, quorum regnum Samo tenebat, negotiatores Francorum cum plurima multitudo interficiunt et rebus expoliant., Fredegar 4.68. Eo anno Slavi coinomento Winidi in regno Samone neguciantes Francorum cum plure multitudo interfecissent et rebus expoliassint, haec fuit initium scandali inter Dagobertum et Samonem regem Sclavinorum.

⁶¹ Quod cum comperit Dagobertus rex, misit exercitum suum et damnum, quos ei idem Samo fecit, vindicare iussit. Vö. *Gesta Dagoberti* 27. Cumque haec Dagoberto regi nuntiata fuissent, ilico iubet de universo regno Austrasiorum contra Samonem et Winidos movere exercitum. Fredegar 4.68. Cum haec Dagoberto nunciassit, Dagobertus superveter iubet de universum regnum Austasiorum contra Samonem et Winidis movere exercitum.

⁶² Az idézett szöveghelyekből is világosan kitűnik, hogy a Fredegar által Samóról ránk hagyományozott történet alapvetően más összefüggésekben mutatja az eseményeket, mint a *Conversio*. Fredegar szerint Samo 623-4-ben mint fegyverkereskedő, és talán mint I. Dagobert király (623-639) megbízottja ment a szlávok közé, hogy azokat önállósodási törekvéseikben támogassa. A Konstantinápoly 626-os sikertelen ostroma által meggingott első avar kaganátus összeomlását (chhez a forrásokat lásd Szádeczky-Kardoss 1998. 171. és köv.) kihasználva Samo egy általa létrehozott közép-európai szláv állam uralko-

mozdulásokkal súlyosan szorongatni. Akkoriban név szerint Boruth volt a vezérük (hercegük),⁶³ ő a bajoroknak adta hírvül, hogy a hunok serege ellenük (a karantánok ellen) fog vonulni, és azokat (a bajorokat) kérte, hogy jöjjenek segítségükre. Jöttek is a hívottak sietve, kiverték a hunokat, biztosították a karantánokat, és a királyok szolgálatának⁶⁴ rendelték alá őket s hasonló szomszédaikat is.⁶⁵ Aztán túszokat vittek magukkal Bajorországba. Ezek között volt Boruth Cacatius nevű fia is, akinek esetében apja azt kérte, hogy keresztény módon neveljék, és tegyék kereszténnyé; miként ez meg is történt. Fivére fiának, Cheitmarnak az esetében ugyancsak követelte. Boruth halála után pedig a frankok parancsára a bajorok hazaküldték a már kereszténnyé tett Cacatiust ugyanazon szlávok kérésére, akik őt fejedelmüké tették. Ám ő ezután a harmadik évben meghalt. Ismét visszaadott tehát azon népeknek saját kérésükre és Pippin úr és király engedélyével a keresztény lett Cheitmar. Lupo presbiter pedig, aki a salzburgi szék által a Chiemsee-tó Auvának nevezett szigetére helyeztetett, már pappá szentelt Maioranus nevű unokaöccsét adta Cheitmar mellé. És mivel ugyanazon Lupo presbiter keresztapja is volt, kitanította, hogy alázatos lélekkel a keresztényi kötelességteljesítés során a salzburgi monostornak vessen magát alá. A szóban forgó népek elfogadván Cheitmart neki adták a fejedelemséget.⁶⁶ Ő magánál tartotta a salzburgi monos-

dójjá vált. Ezen államot akarta I. Dagobert felszámolni, aki próbálkozásai során kudarcot szenvedett, s így Samo országa csak annak 658 körül bekövetkezett halálával szűnt meg. A *Conversio* szerint azonban Samo karantán származású *dux gentis* volt. I. Dagobert seregei pedig sikerrel verték le a szláv lázadókat. A történet ezen változatának megírásához a *Conversio* szerzője nem Fredegar krónikáját, hanem az abból merítő *Gesta Dagoberti I. regis Francorum* című munkát használta fel, és alkotta meg a maga verzióját azáltal, hogy az ott a szlávok fejedelmeként szereplő Samót magát is szlávává tette, a frankok és a langobárdok által közösen megtámadott szláv államot pedig Karantániával azonosította.

⁶³ Fuitque tunc dux corum Boruth nomine... Az adott területen uralomra szert tevő *gens* általában első, a forrásokban történő megnevezése előtt legalább egy generációval meg szokta volt ragadni a hatalmat, valószínűsíthető tehát, hogy 'gens Boruth' alapítója nem maga Boruth volt, ami legkésőbb a 7-8. század fordulójától enged egy karantán fejedelemség létrehozatni. Boruth titulusa itt is *dux gentis*, hiszen a *cuning*, illetve *rex gentis* címet már a Merovingok is saját maguk számára foglalták le. (Schlesinger, W.: Über germanisches Heerkönigtum. Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters, 1963. I. 53. és köv.) Ugyanakkor gyakorlatilag a *dux gentis* is királyként uralkodott, elegendő itt arra gondolni, hogy maguk a Karolingok is *duces gentis*ként kezdték történelmi pályafutásukat. A *tributum*ot fizető fejedelemségek ellenőrzésére a Karolingok királyi megbízottakat (*missi dominici*) rendeltek ki, akik hosszú távon *comites*ként leváltották, és hatalomból kiszorították a *dux gentis*t. (Az eljárás a Római Birodalom szövetségesei (*foederati*) fölé rendelt helytartóknak a helyi arisztokráciát leváltó, romanizáló, az irányítást központosító szerepével hozható párhuzamba.) Ez következett be később a karantánok esetében is, amiről a *Conversio* tizedik fejezete szól.

⁶⁴ A *servitus regum* kifejezés használatával a karantánok (és a *servitium regis* fordulattal Samo) esetében a *Conversio* a 8. század második felére kijegecsedett frank hűbéri rendszerre utal, amellyel a Karolingok biztosítani kívánták magukat az uralkodóval és az uralkodó *comescivel* szemben ellenállást gyakorolni kívánó, immáron vazallussá tett *duces gentis* ellen.

⁶⁵ Szádeczky-Kardoss 1998. 266.

⁶⁶ Mortuo autem Boruth per iussionem Francorum Bawarii Cacatium iam christianum factum petentibus eisdem Sclavis remisit et illi cum ducem fecerunt. Sed ille postea tertio anno defunctus est. Iterum autem permissione domini Pippini regis ipsius populus petentibus redditus est eis Cheitmar christianus factus. ... Quem suscipientes idem populi ducatum illi dediderunt. Jól mutatja Karantánia függő helyzetét a két fejedelmváltás lefolyása is. Boruth halála után a bajorok a frankok parancsára hazaküldték a szlávok által kért Cacatiust, akik őt fejedelmüké tették, Cheitmar esetében Pippin adott engedélyt a hazatérésre, mire a karantánok átadták neki a fejedelemséget. Az események lefolyása alapvetően azonos, ám Cacatius esetében a hazatérés frank parancsra, Cheitmar esetében pedig Pippin úr és király engedélyvel történik. E különbség, ami III. Pippin 751-es királyi koronázásával függhet össze, támpontot nyújthat a fejedelmek uralkodásának datálásához. Ezek szerint Boruth kb. 740 és 750 között, Cacatius kb. 750-től 752-ig, Cheitmar pedig 752-től 769-ig (ezen utóbbi évszám már az ötödik fejezetből következtethető ki) gyakorolta a fejedelmi hatalmat.

torban pappá szentelt Maiorianus presbitert. Ez pedig szintén arra intette Cheitmart, hogy Isten szolgálata során arcát a jelzett monostor felé fordítsa. Ő így is tett, és megígérte, hogy az ottani főpapi széknél fog szolgálni. Így is tett, és minden egyes esztendőben teljesítette szolgálatát, s mindig onnan kapta a tanítást és a keresztényi kötelességteljesítésre szóló utasítást, amíg csak élt.

(5) Bizonyos idő elteltével a karantánok fent nevezett fejedelme⁶⁷ arra kérte Virgilius püspököt, hogy látogassa meg a törzsének keresztény népét,⁶⁸ és erősítse meg őket szilárdan a hitben. Ezt ő akkoriban semmiképpen nem volt képes teljesíteni, ám maga helyett Modestus nevű püspökét⁶⁹ küldte, hogy tanítsa a népet és vele együtt papjait, Wattót, Reginbertust, Cozhariust és Latinust és Ekihardus diakónust más klerikusokkal együtt, megadván Modestusnak a jogot, hogy templomokat szenteljen, a kánoni előírásoknak megfelelően papokat ordináljon, és megtiltván neki, hogy a maga számára bármely kiváltságot bitoroljon, ami a szent atyák rendeleteinek ellentmondana. Ők a karantánokhoz érven ott egy templomot szenteltek Szűz Máriának⁷⁰ és egy másikat Liburnia várában,⁷¹ egyet 'ad Undrimas'⁷² és továbbiakat sok más helyen. Modestus ott maradt élete végéig. „Tehát ama püspök (Modestus) halála után ugyanaz a Cheitmar (karantán) herceg azt kívánta, hogy Virgilius (salzburgi) püspök jöjjön el hozzá, ha lehetséges. Ezt ő (Virgilius) elutasította, miután lázadás tört ki, amit mi carmula⁷³ szóval illetünk. Aztán azonban Virgilius új elhatározásra jutott, és Latinus papot küldött oda,⁷⁴ ám nem sokkal ezután egy másik lázadás tört ki, mire maga Latinus pap is eljött onnan. A carmula elülte után Virgilius püspök ismét küldött papot oda, előbb Madalhohus papot és ő utána Warmannus papot.⁷⁵ Miután azonban Cheitmar meghalt, és újabb lázadás tört ki,⁷⁶ néhány évig egyáltalán senki pap nem volt ott,

⁶⁷ Azaz Cheitmar.

⁶⁸ A *populus* gyakorta a *gens* keresztény részét jelenti, vö. Einhardus, *Vita Karoli Magni* 7., a terminológiához az irodalmar bővebben lásd Wolfram 1995. 280., Lošek, F.: *Ethnische und politische Terminologie bei Iordanes und Einhard*. In: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern* 1. Herausgegeben v. H. Wolfram u. A. Schwarcz. 1990. 147-152.

⁶⁹ Modestus és az őt követő vándorpüspökök (*chorepiscopi*) az *ordo chori episcoporum Carantanæ regionis*-hoz tartoztak (ugyanakkor megjegyzendő, hogy e rendet csak egy 1004-ből származó *Liber confraternitatum* kezdi rendszeresen számon tartani, szemben a kezdettől fogva pontosan feljegyzett salzburgi püspökök, érsekek és apátok rendjével). A chorepiscopus intézménye (amint a görög eredetű elnevezés is mutatja) keletről származik, azonban a deurbanizáció kezdetével a nyugati kereszténységbe is átvetett, az első *chorepiscopus* működése a dalmát Salona környékére lokalizálható a 7. században.

⁷⁰ Maria Saal, a templomot a 11. századig az oklevelek *ecclesia Sanctae Mariae ad Carantanam*-ként említi, és a *civitas Carantanæ*-hoz tartozónak mondják.

⁷¹ A Liburnia *civitas* (a *civitas*-nak a várral való azonosításához, aminek a *Conversio* szóhasználat is megfelelő, nevezetesen, hogy a *civitas* vagy várat vagy egy római kori város romjait jelenti, vö. Worms, Regensburg, Lorch – lásd Köbler, G.: *Burg oder stat – Burg oder Stadt? Historisches Jahrbuch*, 87. 1967. 307. és köv., Köbler, G.: *Civitas und vicus, burg, stat, dorf und wik. Abhandlungen der Görtinger Akademie der Wissenschaften*, 83. 1973. 60.) Teurnia-Tiburniával, Noricum fővárosával hozható kapcsolatba, ugyanis az *ecclesia Tiburniensis* még 591-ben is püspöki székhely volt.

⁷² Lokalizálása erősen vitatott, felettebb valószínű azonban, hogy valahol a Mura völgyében (Pölsbals, Aichfeld/Murboden, Fohnsdorf) helyezhető el.

⁷³ A *carmula* feltehetően szláv jövevényszó, a lázadást Modestus halálának az évére, 763-ra datálhatjuk. A *carmula* kifejezés használata enged némi következtetést levonni a szerző származására is. Az első személyben megfogalmazott *quod carmula dicimus kitételből* az auctor bajor voltára lehet következtetni, vö. *Lex Baiuvariorum* 2.3. *Si quis seditionem excitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii carmulum dicunt*.

⁷⁴ Latinus a *carmula* leverése után valószínűleg 763 és 765 között tevékenykedett a karantánok között, egészen az újabb lázadás kitöréséig.

⁷⁵ Madalhohus és Warmannus ottani működése 765-től Cheitmar halálának évéig, 769-ig tartott.

⁷⁶ Cheitmar halála után a pogányság igen erős támadásba lendült – nem kizárt, hogy ezt a keresztény Boruth-ház feltételezett kihalása még erősítette –, amit csak III. Tasziló vert le 772-ben, akinek a győ-

mígnem Waltunc hercegük⁷⁷ ismét követséget küldött Virgilius püspökhöz, s kérte papok küldését.⁷⁸ Ő ekkor Heimo papot, Reginbaldus papot és Maioranus diakónust küldte hozzájuk más klerikusokkal együtt.⁷⁹ Nem sokkal később ismét elküldte oda ugyanazon Heimo, Dupliterus és Maioranus papot és velük együtt más klerikusokat. Továbbá elküldte hozzájuk Gozharius, Maioranus és Echenbertus papot, majd Reginbaldus és Reginharius papot, végül pedig Maioranus és Augustinus papot. Mindez Virgilius püspök idején történt.⁸⁰

(6) (Hasonlóképpen összefoglalást kell adni az avarokról is.⁸¹)

A régi időkben ugyanis a rómaiak uralkodtak a Dunától délre Alsó-Pannonia⁸² tájain és körülötte a szomszédos területeken, s ott maguk a saját védelmükre várakat és erődítményeket emeltek és sok más építményt, amint azt máig láthatni. Még a gótokat és a gepidákat is uralmuk alá hajtották.⁸³ Ám az Úr születése utáni 377. évet követően és utóbb a Dunától északra fekvő pusztaságok lakói, a hunok⁸⁴ elhagyták szállásaikat, és átkelven a Dunán kiűzték a rómaiakat, a gótokat és a gepidákat.⁸⁵ A gepidák közül azonban egycsek máig is ott élnek.⁸⁶ Aztán pedig miután a hunokat onnan kiűzték, a szlávok jöttek, és kezdték a Duna

zelmét a korabeli források Nagy Károly százszok felett aratott győzelméhez, magát a herceget pedig Nagy Konstantinhoz hasonlították. (Ehhez bővebben lásd Wolfram, H.: Das Fürstentum Tassilos III. Herzogs der Bayern. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 108. 1968. 157. és köv.)

⁷⁷ 772-784. Waltunchoz bővebben lásd Wolfram 1995. 283.

⁷⁸ Szádeczky-Kardoss 1998. 267.

⁷⁹ A *Conversio* tanúsága szerint tehát 772-től Virgilius haláláig (784) Salzburg hat alkalommal küldött misszionáriusokat a karantánokhoz.

⁸⁰ A karantán misszió időrendje Wolfram alapján (1979. 96.) így foglalható össze: 1. Maioranus presbyterus: 752 táján. 2. Modestus episcopus chori, Watto, Reginbertus, Cozharius, Latinus presbyteri, Ekihardus diaconus: legkésőbb 757-től kb. 763-ig. 3. Modestus halála, első pogánylázadás, ennek leverése, Latinus presbyterus: kb. 763-tól 765-ig. 4. Második pogánylázadás és ennek leverése, Madalhohus presbyterus, Warmannus presbyterus: kb. 765-től 769-ig. 5. Cheitmar halála, esetlegesen a Boruth-ház kihalása, harmadik pogánylázadás, a salzburgi papság jelenlétének teljes hiánya: 769-től 772-ig. 6. A lázadás leverése, Waltunc felveszi a kapcsolatot Salzburggal, ahonnan hat missziós hullám érkezik: 772-től 784-ig. a) Heimo, Reginbaldus presbyteri, Maioranus diaconus, b) Heimo, Maioranus, Dupliterus presbyteri, c) Gozharius, Maioranus, Erchenbertus presbyteri, d) Reginbaldus, Reginharius presbyteri, e) Maioranus, Augustinus presbyteri, f) Reginbaldus, Guntharius presbyteri.

⁸¹ Item anazephaleos de Avaris. Az *anazephaleos* a *Conversio* filológiailag talán legfeltűnőbb kifejezése. Wolfram a görög *anakephalaiós* adverbium latinizált alakjának tartja, ezzel szemben Lošek meggyőzően bizonyítja a források alapján, hogy az *anakephalaiós* Wolfram által megjelölt alakja *anakephalaítikós* volna. Szerinte a görög *anakephalaiós* egy substantívumával van dolgunk, amelynek használata során egyes auctorok az -osis-ról, a jóval egyszerűbb -os/-us declinációra tértek át. (A kérdéskörhöz általánosanabbán lásd Prinze, O.: Zum Einfluss des Griechischen auf den Wortschatz des Mittelalters. In: Festschrift B. Bischoff. Herausgegeben v. J. Authenrieth u. F. Brunhölzl. 1971. 9. és köv.)

⁸² A Pannonia Inferior szóhasználatlalt a *Conversio* csak a római (Diocletianus előtti) Pannonia Superior – Pannonia Inferior elnevezéspárt észlel fel, aminek kapcsán azonban nem szabad azoknak pontos, Hadrianus által meghúzott határára gondolni.

⁸³ Qui etiam Gothos et Gepidos suae ditioni subdiderunt. Vö. *Conversio* 3. quomodo Huni Romanos et Gothos atque Gepidos de inferiori Pannonia expulerunt.

⁸⁴ Az avaroknak a hunokkal való azonosítása lehetőséget szolgáltat a szerzőnek arra, hogy Pannonia történetét 377-től 803-ig áttekinthesse.

⁸⁵ Sed post annos nativitatis Domini CCCLXXVII et amplius Huni ex sedibus suis in aquilonari parte Danubii in desertis locis habitantes, transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos et Gepidos. Vö. Orosius, *Historiae adversus paganos* 7.33.9. Tertio decimo...anno imperii Valentis gens Hunorum, diu inaccessis seclusa montibus, exarsit in Gothos cosque...ab antiquis sedibus expulsi.

⁸⁶ De Gepidis autem quidam adhuc ibi resident. Vö. Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* 1.27. ...usque hodie, Hunnis eorum patriam possidentibus, duro imperio subiecti gemunt. A gepida maradványnépséghhez lásd Lakatos, P.: Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden. Szeged, 1973. 115. és

azon vidékein lévő különböző területeket benépesíteni. Most azonban arról kell beszámolnunk, hogyan történt onnan a hunok kiűzése, hogyan kezdtek a szlávok betelepülni, és hogyan csatlakozott Pannonia azon része a salzburgi egyházmegyéhez.⁸⁷

„Károly császár tehát az Úr születésének 796. esztendejében Erich grófot s vele igen nagy létszámú seregét arra utasította, hogy űzzék el a hunokat.⁸⁸ Ezek szinte semmi ellenállást nem tanúsítottak, és az említett gróf közbejöttével Károly császár fennhatósága alá helyezkedtek.”⁸⁹ „Ugyanabban az évben elküldötte Károly fiát, Pippint nagy hadsereggel Huniába (Avarországba).⁹⁰ Ő elment egészen az ottaniaknak ama híres hely(ség)éhez, amelynek az elnevezése Rinch (Ring). Ott összes fejedelmek ismét hódoltak ez alkalommal Pippinnek.⁹¹ Az utóbbi amonnan (a Ringből) visszatért. S addig (szóló hatállyal), míg apja, Károly császár személyesen meg nem jelenik, Arnra, a salzburgiak püspökére bízta Alsó- (Inferior) Pannoniának a Balaton tava körüli részét a Rába nevű folyó túloldalán egészen a Dráva folyóig és a Drávának a Dunába torkollásáig, ameddig a hatalmában állott; rábízta azzal, hogy a nép körében, amely a hunokból és a szlávokból azokon a részeken fennmaradt, a keresztény hitoktatásról és az egyházi szolgálat ellátásáról gondoskodjék. Utóbb a 803-as esztendőben Károly császár Bajorországba jött, s október hónapban Salzburgra érkezett;⁹² ott számos hívének a jelenlétében fiának előbb elmondott engedélyzését megismételve megerősítette és örök időkre megváltoztathatatlannak nyilvánította.”⁹³

(7) Aztán Arn püspök, Virgilius utódja a salzburgi főpapi székben⁹⁴ hasonlóképpen látta el lelkipásztori hivatalának teendőit, mindenhol papokat szentelve és a szláv területre küldvén őket, nevezetesen a karantán vidékekre és Alsó-Pannoniába az ottani fejedelmekhez és

köv. (Wolfram is megkülönböztetett elismeréssel „ausgezeichnete Zusammenstellung”-nak nevezi Lakatos munkáját, vö. Wolfram 1979. 105. 20. lábj.)

⁸⁷ ...Qualiter... illa pars Pannoniae ad diocesim Iuvavensem conversa est, edicendum putamus. Az első személyben való fogalmazás annyiban lehet árulkodó a szerző kiletét illetően, hogy itt jelenik meg először expressis verbis a mű megírásának a célja, nevezetesen a salzburgi érsekség jogigénye a pannoniái területekre.

⁸⁸ Igitur Carolus imperator anno nativitatis Domini DCCXCVI Aericum comitem destinavit et cum co immensam multitudinem Hunos exterminare. Vö. *Annales Maximiniani* a. 796. Aericus comis thesaurum magnum...regi adduxit. Huni se dicioni domini Caroli regis subdiderunt.

⁸⁹ Szádeczky-Kardoss 1998. 286., 304. Nagy Károly az itt elbeszélte események idején természetesen még nem nevezhető császárnak, anakronisztikus az avarországi expedíció datálása is, ez már 795-ben lezajlott, nem pedig 796-ban, amint a *Conversio* említi.

⁹⁰ Eodem igitur anno misit Carolus Pippinum filium suum in Hunia cum exercitu multo. Vö. *Annales Laureshamenses* a. 796. In ipso aetate transmisit rex Carolus Pippinum filium suum cum suis, quos in Italia secum habebat, et Paioarios cum aliqua parte Alamaniae in finibus Avarorum.

⁹¹ Qui perveniens usque ad celebrem eorum locum, qui dicitur Rinch, ubi iterum omnes eorum principes se reddiderunt Pippino. Vö. *Annales Laureshamenses* a. 796. (Pippinus) transito Danuvio cum exercitu suo pervenit ad locum, ubi reges Avarorum cum principibus suis sedere consuevi erant, quem et in nostra lingua Hringe nominant., *Annales Maximiniani* a. 796. Dominus Pippinus rex ad locum celebre Hunorum, qui hrinc vocatur, pervenit et ibi ordinavit secundum iussionem domini Caroli patris sui., *Annales Iuvavenses maximi* a. 796. Huni se reddiderunt Pippino filio Karoli.

⁹² Postmodum ergo anno DCCCIII Karolus imperator Bagoariam intravit et in mense Octobrio Salzburc venit... Vö. *Annales Iuvavenses maximi* a. 803. Karolus imperator Bavoriam venit., *Annales Iuvavenses maiores* a. 803. Carolus imperator in Bagoaria mense augusto, in Iuvavense civitate mense Octobr., *Annales Emmerammi maiores* a. 803. Carolus ad Salzburc monasterium fuit.

⁹³ Szádeczky-Kardoss 1998. 293., 304. A *Conversio* szerzője itt is nyilvánvalóan anakronisztikusan és tendenciózusan adja elő az eseményeket, ugyanis a térítés csupán a Rábától nyugatra eső területeket foglalhatta magába, Nagy Károly korában még semmiképpen sem lehet egy Pannonia Inferior egyházmegyééről beszélni, továbbá elhalgatja az Aquileiai Patriarkátus szerepét az avar térítésben.

⁹⁴ Arn 785. június 11-én lett püspökké szentelve.

grófokhoz, amint ezt korábban Virgilius tette. Közülük egyet Ingónak hívtak,⁹⁵ és okossága miatt igen szeretett és kedves volt a nép körében. A nép annyira engedelmeskedett neki, hogy senki nem merte figyelmen kívül hagyni a tanácsát, még ha csak egy üres, betűk nélküli pergament kapott is tőle. Csodálatos cselekedeteket is végbevitt. Az igazhitű szolgálkat magával hívta az asztalhoz, hitetlen uraikat pedig az ajtó elé ültette le, mint a kutyákat, kenyeret és húst, meg piszkos korsókat borral tévén eléjük, hogy úgy étkezzenek. A szolgálk elé pedig aranyozott kelyheket tétetett. Erre az előkelők az ajtó előtt azt kérdezték: „miért viselkedsz velünk így?“, mire ő: „nem vagytok méltók, hogy tisztátalan testetekkel együtt étkezzetek azokkal, akik a szent forrásból újjászülettek, hanem egyetek az ajtó előtt, mint a kutyák.”⁹⁶ Ezt követően a szent hitben tanítást nyervén egymással versengve siettek megkeresztelkedni.⁹⁷ Így növekedett egyre a keresztény vallás.

(8) Ez idő tájt történt, hogy az Úr születésének 798. évében Arn már érsekként, miután Leó pápától megkapta a palliumot,⁹⁸ Rómából hazatérőben⁹⁹ átkelt a Pó folyón, és Károly egy követé elébe jött a császár levelével,¹⁰⁰ amely azzal bízta meg, hogy rögvést menjen a szlávok területére,¹⁰¹ és derítse fel a nép akaratát, és hirdesse ott Isten igéjét.¹⁰² Am minthogy ezt nem tudta megtenni, míg nem adta át a küldetésére kapott választ, gyorsan a császárhoz sietett, és közölte vele, amivel őt általa Leó pápa Úr megbízta. Miután elgejt tett küldetésének, maga a császár utasította Arn érseket, hogy menjen el a szlávok területére, és viselje

⁹⁵ Ingónak történeti személyként való identifikálására számos hipotézis született, így például megpróbálták az Erich friauli herceggel a Ring ellen 795-ben támadást intéző Voinimírral (*Annales regni Francorum* a. 796.), illetve a *Rhythmus de Pippini regis victoria Avaricában* szereplő Unguimerivel (az Unguimeri személyéről szóló vitához lásd Szádeczky-Kardoss 1998. 293.) azonosítani. Wolfram (1979. 97.) a következőképpen húzza ki a kérdés méregfogát: A *Conversio* szövegének (Simili modo etiam Arn episcopus successor Virgiliū sedis Iuvavensis deinceps curam gessit pastoralem, undique ordinans presbyteros et mittens in Slavoniam, in partes Quarantanas atque inferioris Pannoniae, illis ducibus atque comitibus, sicut pridem Virgilius fecit. Quorum unus Ingo vocabatur, multum carus populus et amabilis propter suam prudentiam.) relatív mondatfűzését félreértve tette meg a hagyomány Ingót karantán fejedelemmé, ugyanis a 'quorum unus' kitételt meglehetősen sematikusan az előző mondat végéhez közelebb álló 'illis ducibus atque comitibus' dativushoz, nem pedig a mind nyelvtanilag, mind logikailag megfelelő 'presbyteros' accusativushoz kapcsolták. Ingo mint fejedelem tehát csak egy értelmezési-fordítási hibának köszönheti a létét. Ezt az érvelést látszik alátámasztani az *Excerptum de Karantanis* is, amely a papokat és a diakónusok kivéve minden, a *Conversio*-ban a karantánokkal kapcsolatban előforduló nevet felsorol ugyan, ám egy Ingo nevű fejedelemtől, vagy grófról semmit sem mond. Ezzel szemben a *Liber confraternitatis* említi Arn püspök idejéből egy Ingo presbytert, ami annál is inkább valószínűvé teszi az itt szereplő Ingo klérikus voltát, mivel ebből az időből nem tudunk a *Conversio* és a *Liber confraternitatum* által megnevezett Ingón kívül senkiről, aki Bajorországban ezt a nevet viselte volna.

⁹⁶ A parabola bibliai hangvétele félreérthetetlenül kitetszik mind tartalmilag, mind nyelvtanilag (vö. Matth. 22.1-14., 15.26., 2.Tim. 2.20., Apoc. 22.15.), ugyanakkor nem egyedülálló a középkori forrásokban sem, hasonló jellegű történetet hagyományoznak a Szvatopluk udvarában tarózkodó pogány Borivoj fejedelemmel kapcsolatban.

⁹⁷ Hoc facto fide sancta instructi certatim cucurrerunt baptizari. Vö. Augustinus, *De civitate Dei* 21.27. ...multi currunt baptizari.

⁹⁸ Arnak 798. április 20-án adta át III. Leó pápa a palliumot.

⁹⁹ Arn tizenegy másik követtel Nagy Károly megbízásából ment Rómába, egyrészt azért, hogy a III. Leó és a római nemesség közti viszály elsimításában részt vegyen, másrészt pedig, hogy Nagy Károly kívánságára két kolostor alapításáról és Salzburg érseki székké tételéről tárgyaljon, s ezzel megszerezze Salzburgnak a felügyeleti jogot Bajorország püspökei felett.

¹⁰⁰ Arn a levelet körülbelül 798. május közepén kapta meg.

¹⁰¹ A *partes Slavavorum* alatt nem csupán Karantánia értendő, hanem az újonnan megszerzett avar területek is, vö. Alcuinus, *Epist.* 146. (Ehhez lásd Szádeczky-Kardoss 1998. 298.).

¹⁰² Az 'exquirere voluntatem populi illius et praedicare ibi verbum Dei' fogalmazás szintén arra utal, hogy a missziós megbízatás elsődleges célja Avaria megtérítése volt.

gondját az egész vidéknek,¹⁰³ és lássa el püspök módjára az egyházi feladatot, és erősítse meg a népet igehirdetésével a keresztény hitben. Arn az utasításnak megfelelően így is tett, amint megérkezett, templomokat szentelt, papokat nevezett ki, és hirdetvén az ígét tanította a népet.¹⁰⁴ És onnan visszatérvén hírül adta a császárnak, hogy felettébb hasznos volna, ha valaki ott teljesítene szolgálatot. Erre megkérdezte a császár, hogy rendelkezik-e olyan egyházi férfival, aki ott Isten hasznára tudna tevékenykedni. Ő azt mondta, hogy van olyan ember, aki Istennek tetszene és a népnek pásztora lehetne. Erre a császár parancsára Theoderichet Arn salzburgi érsek püspökké szentelte.¹⁰⁵ Theoderichet maga Arn és Gerold gróf vezették a szlávok földjére,¹⁰⁶ és átadták a fejedelmek¹⁰⁷ kezébe,¹⁰⁸ rábízván mint püspökre a karantánok területét és a szomszédos területeket a Dráva folyótól nyugatra egészen addig, ahol a Dráva a Dunába ömlik, hogy a népet hatalommal és igehirdetésével irányítsa, és tanítsa meg az evangéliumi tanítással az Istennek szolgálni, s hogy a felépített templomokat felszentelje, felavatással rendeljen papokat, s az egész egyházi hivatalt alakítsa ki e területen úgy, ahogy a kánoni rend megköveteli,¹⁰⁹ elismervén a salzburgi irányítók uralmát és a nekik való alárendeltséget. Ő így is járt el, amíg élt.

(9) Arn érseknek e világból – az Úr születése után 821. évben bekövetkezett – távozásának a napja¹¹⁰ után Adalrammus, az igen jámbor tanító¹¹¹ vette át a salzburgi érsekség irányítását.¹¹² Egyéb jó cselekedetek mellett Theoderich püspök halála¹¹³ után, mint Arn érsek korábban Theoderich püspökre bízta a szlávokat, úgy ő maga Ottót rendelte oda püspöknek.¹¹⁴ Maga Adalrammus ugyanis a Krisztus születése utáni 824. évben kapta meg Jenő pápától a palliumot,¹¹⁵ és tizenöt éven át igazgatta a reá bízott nyájat; s miután őt az isteni kegyelem magához szólította, és kiszabadította a test bilincseiből,¹¹⁶ a fent említett érsekséget a tiszteletre méltó pásztor, Liuprammus kapta meg. Őt a 836. évben Gergely pápa tisztelte meg a palliummal.¹¹⁷ Miután számtalan Istennek tetsző cselekedetet vitt véghez, megtért az égi lakhelyre a Krisztus születése utáni 859. évben.¹¹⁸ Utódja, akit maga nevelt, a tisz-

¹⁰³ *Providere omnem illam regionem* – utalás arra, hogy Arnnak az egyházi feladatokról való gondoskodás mellett *missus dominicus*ként az újonnan meghódított területet fel is kellett térképeznie, hogy annak integrálása zavartalanul történhessen.

¹⁰⁴ Az Arn ténykedéséről szóló leírás meglehetősen sematikus, ugyanis csak igen rövid időt töltött a megtérítendő területen.

¹⁰⁵ Theoderich felszentelésére feltehetően a 799 júniusában Traismauerben tartott zsinaton került sor.

¹⁰⁶ Azon tény, hogy Theoderich *chorepiscopus* maga Arn érsek és I. Gerold, Nagy Károly sógora vezette a meghódított területre, teljesen világosan mutatja, hogy Arn a missziós megbízatást nem a pápától, hanem a királytól kapta.

¹⁰⁷ A *principes* megjelölés alatt feltehetően mind a karantán előkelők, mind pedig a meghódított „Avaria” nemessége is értendő.

¹⁰⁸ Ez 799 tavasza és ugyanazon év szeptember 1-je (I. Gerold halála) között történhetett.

¹⁰⁹ A *canonicus ordinis* való hivatkozás a salzburgi igények jogszerűségét kívánja alátámasztani, annak ellenére, hogy Arn érseknek nem volt pápai megbízatása a misszió megszervezésére Pannónia Inferior területén.

¹¹⁰ 821. január 24., ezt követően szűk fél esztendeig a salzburgi érsekség irányítása de facto Ammillo apát kezében volt.

¹¹¹ Adalrammus *pissimus doctorként* való megnevezése utalhat a mű szerzőjére, ugyanis a másik személy, aki a *pissimus* jelzőt kiérdemli, Német Lajos, tehát elképzelhető, hogy *pissimiként* a *Conversio* írója és címzettje szerepelnek.

¹¹² Adalrammus 821. december 1-jén követte Arnót az érseki székben.

¹¹³ Theoderich 799-től egészen 821-ben bekövetkezett haláláig látta el feladatát.

¹¹⁴ Otto 821 és 836 között tevékenykedett a karantánok között.

¹¹⁵ Adalrammus 824. november 13-án kapta meg II. Jenő pápától a palliumot.

¹¹⁶ Adalrammus halála 836. január 4-én következett be.

¹¹⁷ A pallium átadására nem 836-ban, hanem 837. május 31-én került sor.

¹¹⁸ Liuprammus 859. október 14-én halt meg.

teletre méltó Adalwinus püspök lett. Őt Miklós pápa tisztelte meg a palliummal,¹¹⁹ s mindmáig fényeskedik az isteni rendelés által rá bízott nyálat teljes gondossággal igazgatván. Az ő korukban, tudniillik Liuprammus és Adalwinus érsek idején, Osbaldus püspök ugyanúgy igazgatta a szlávok népét, miként tették ezt már a korábbi időkben is a salzburgi főpapoknak alárendelt feljebb említett püspökök.¹²⁰ S mindmáig¹²¹ maga Adalwinus érsek is személyesen igyekszik ama népet Isten nevében igazgatni, amint ez már azon a területen sok helyen világosan megmutatkozik.¹²²

(10) Ily módon felsorolván a salzburgi püspököket, megkísérelünk azok számára, akik tudásra vágnak, tájékoztatást nyújtani róluk úgy, ahogy a valóságot a császárok s a frank meg a bajor királyok¹²³ krónikáiban írva találjuk.¹²⁴ Miután tehát Károly császár a hunokat kiűzván a püspöki méltóságot a salzburgi egyház vezetőire, nevezetesen Arn érsekre és örökösire ruházta, hogy azt mindörökre megtartsák és gyakorolják, szláv és bajor népek kezdtek el a területet benépesíteni és ott sokasodni, ahonnan a hunok kiűzettek. Akkor a császár elsőnek Goterammust nevezte ki a határvidék grófjává, másodiknak Werinhariust, harmadiknak Albricust, negyediknek Gotafridust, ötödiknek Geroldust,¹²⁵ miközben azonban az előbb említett grófok igazgatták a keleti országrészt, éltek azon a már említett érsekséghez tartozó területen egyes fejedelmek is. Ezek a császár szolgálatát illetően a fent nevezett grófoknak voltak alávetve, nevük Priwizlauga, Cemicas, Ztoimar és Etgar.¹²⁶ Ezek után a fejedelmek után viszont a bajorok kezdték az előbb említett területet mint a királyok adományát grófságként birtokolni:¹²⁷ név szerint Helmwinus, Albarius és Pabo.¹²⁸ Miután ez megtörtént, Ratbodus¹²⁹ vette át a határ védelmét. Az ő idejében egy bizonyos Privina,¹³⁰ akit Moimarus¹³¹ a Dunától északra élő morvák fejedelmé elűzött, eljött Ratbodushoz. Ratbodus őt

¹¹⁹ Adalwinusnak I. Miklós pápa 860. májusában küldte el a palliumot.

¹²⁰ Osbaldus legkésőbb 864. január 6-ig láthatta el hivatalát, ekkorra vagy meghalt, vagy letették, ugyanis Német Lajos 864. január 6-án kelt oklevelében (MGH D. LD 112.) már nem említtetik.

¹²¹ A *Conversio* megírása idején Adalwinus még hivatalban volt.

¹²² Osbaldus halála, illetve letétele után Adalwinus maga látta el az *episcopus chori Carantanæ regionis* feladatait is, így kívánván elcéljé venni a Karantániában tevékenykedő püspökség Osbaldus alatt világosan megnyilvánuló önállósodási törekvéseinek. Az Adalwinus és Osbaldus között felmerülő konfliktusokról a *Conversio* természetesen hallgat. (Osbaldus közvetlenül Rómához fordult ugyanis kérvén, hogy területén Róma püspöki székhelyet állítson fel.)

¹²³ Német Lajost 830 és 833 között nevezték a bajorok királyának. Vö. Wolfram, H.: *Intitulatio II. Lateinische Herrscher- und Fürstentitel im neunten und zehnten Jahrhundert. Mittlungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband, 24. 1973. 105.*

¹²⁴ *Enumeratis itaque episcopis Iuvavensium conamur, prout veracius in chronicis imperatorum et regum Francorum et Bagoariorum scriptum reperimus, scire volentibus manifestare.* Az első személyben történő fogalmazás, miként a hatodik fejezetben, itt is árulkodik, ugyanis rögtön az Adalwinust említő mondatot követi, ami valószínűvé teszi azon következtetést, hogy a szerző az előző mondatban saját magát nevezte meg.

¹²⁵ Az öt említett gróf 799-től 832-833-ig igazgatta a *plaga orientalis*. I. Geroldus utódjaként Goteramus 802-ig, amikor az avarok ellen vívott harcban elesett, Werinharius nevét egy 805-ből és egy 806-ból származó oklevél említi, Albricus neve szintén freisingi oklevelekben jelleme meg, Gotafridust egy 823-as regensburgi forrás említi, II. Geroldus pedig 826 és 832 között látta el a *plaga orientalis praefecturá*-ját.

¹²⁶ Az Etgar kivételével szláv nevet viselő karantán fejedelmek nem azonosíthatók teljes biztonsággal, feltehetően a negyedik és az ötödik fejezetben felsorolt fejedelmek sorába tartoznak.

¹²⁷ A karantán fejedelmeket az uralomban 828-ban váltották fel a frank, illetve bajor grófok.

¹²⁸ A három gróf, akik közül csak Pabo nevével találkozhatunk 845 és 860 között a *Conversion* kívül, feltehetően az itt megadott sorrendben igazgatták a karantán területeket.

¹²⁹ Ratbodus 832-3-ban követte II. Geroldust a *plaga orientalis* irányításában.

¹³⁰ Privina személyéhez bővebben lásd Wolfram 1995. 311. és köv.

¹³¹ I. Moimir (kb. 830-846).

azonnal bemutatta urunknak és királyunknak, Lajosnak,¹³² Privina a király parancsára a hitben oktatást nyert és Szent Márton templomában egy Traismauer nevű helyen, tehát egy a salzburgi érsekséghez tartozó udvarban megkereszteltetett. Utóbb Ratbodusra lett rábízva, akinél egy időt el is töltött. Időközben azonban kettejük között egyenletlenség támadt. Ettől tartván Privina övével a bolgárok területére menekült¹³³ és vele együtt fia, Chozil is. Nem sokkal később a bolgároktól Ratimarus¹³⁴ területére távozott. Abban az időben Lajos, bajor király Rathodust nagy sereggel elküldte, hogy űzze el Ratimarus fejedelmet.¹³⁵ Ő nem bízván abban, hogy meg tudja magát védelmezni, övével, akik megmenekültek a mérszárlás elől, menekülésre fogta a dolgot. A fent említett Privina megállott, és átkelt a Száva folyón, ahol Salacho gróf befogadta, és kibékítette Rathodusszal.

(11) Időközben pedig alkalom adódván előbb említett hűségeseink¹³⁶ kérésére a király Alsó-Pannoniának a Zala nevű folyó körüli részét Privinának hűbérül adta.¹³⁷ Ekkor kezdett ő ott lakni, az erdőben és a Zala folyó mocsarában erődítményt építeni, mindenünnen népeket gyűjteni és jelentős hatalomra szert tenni azon területen. Az ő számára egykor Adalrammus érsek a Duna túloldalán saját birtokán egy Nyitra nevű helyen templomot szentelt fel.¹³⁸ Majd miután az előbb említett erődítményt megépítette, azon belül először egy templomot emelt, amit Liuprammus érsek, amikor azon területen egyházi felhatalmazással rendelkezvén papi szolgálatot teljesített, a várba jövén Szűz Mária tiszteletére felszentelt a 850. évben. Jelen voltak: Chezil, Unzat, Chotemir, Liutemir, Zcurben, Siliz, Wlkina, Wittemir, Trebiz, Brisnuz, Zucmin, Zeska, Crimisin, Goimer, Zistilo, Amalrih, Altwart, Wellhelm, Friedperth, Scrot, Gunther, még egy Gunther, Arfrid, Nidrih, Isanpero, Rato, Deotrih, egy másik Deotrih, Madalperht, Engilhast, Waltker és Deotpald.¹³⁹ Ezek látták és hallották a Liuprammus és Privina közti megállapodást azon a napon, amelyen a templom felszenteltetett, azaz január 24-én. Akkor Privina Dominicus¹⁴⁰ nevű papját Liuprammus érsek kezébe és hatalmába adta át, és Liuprammus e papnak megadta a jogot arra, hogy az ő egyházmegyéjében misét mondjon, reá bízván a templomot és népről való gondoskodást, amint a papi rend megköveteli. Innen visszatérvén az érsek és vele együtt Chezil, Sandratus papnak szentelték fel a templomát,¹⁴¹ amelyhez Chezil a fent említett férfiak jelenlétében föl-

¹³² Privina bemutatására valószínűleg 833-ban került sor Regensburgban.

¹³³ A bolgár területe alatt itt a Sirmium (ma Sremska Mitrovica) és a mai Belgrád, tehát a hajdani Pannonia Sirmiensis értendő.

¹³⁴ Ratimarus Siscia fejedelme volt (838-ig, Rathodus támadásáig), Privina ekkor ismét Rathodus területére, s ezzel frank fennhatóság alatt álló vidékre lépett.

¹³⁵ Illoque tempore Hludowicus rex Bagoariorum misit Rathodum cum exercitu multo ad exterminandum Ratimarum ducem. Vö. Annales Iuvavenses maximi a. 838. Exercitus Baiowariorum contra Ratymarum..., Auctarium Garstense a. 838. ...exercitus Baiowariorum contra Ratimarum colligitur. Ehhez bővebben lásd Wolfram 1995. 314.

¹³⁶ A hűségeseink alatt itt feltehetően elsősorban Rathodus és Salacho értendők.

¹³⁷ Rathodus 838-as büntető hadjárata és Privina hűbérének 847-ben október 12-én allodiummá történő átminősítése között hűjával vagyunk ugyan a pontos dátumoknak, valószínűsíthető azonban, hogy Privina 840 körül kapta meg hűbérét.

¹³⁸ Ezen mondat utólag lett a szövegbe betolva, ami egyértelműen magyarázza, hogy miért nem illik tartalmilag a kontextusba. A Pannoniában folytatott misszió során felszentelt templomok vonatkozásában a *consecratio* és *dedicatio* kifejezések használatához a pontos kimutatást lásd Tóth E.: Szent Adorján és Zalavár. Századok, 1999. 1. szám, (a továbbiakban: Tóth) 37.

¹³⁹ A Liuprammus és Privina között 850. január 24-én létrejött *complacitatio*hoz és annak tanúihoz bővebben lásd Hessler, W.: Complacitatio. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, 41. 1978. 49. és köv.

¹⁴⁰ Dominicus a regensburgi egyházmegyéből származott, és kb. 844-től tartozott Privina alá.

¹⁴¹ Az itt említett templomok igen nehezen lokalizálhatók, ehhez bővebben lásd Bogay, T. v.: Die Kirchenorte der Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Südostforschungen, 19. 1960. (a további-

det, erdőt és réteket adott, és azok határát is kijelölte. Ezután Chezil megajándékozta Emperhtus presbiter templomát is, amit az említett érsek szentelt fel. Ajándéku­ l szolgált az, amit Engildeus és két fia meg Emperhtus pap birtokolt, és magát a határt az előbb nevezett férfiakkal együtt jelölte ki. Miután két vagy három év eltelt, Liuprammus Salapiuginben Szent Hrodbertus tiszteletére templomot szentelt.¹⁴² Ezt Privina minden tartozékával Isten­ nek, Szent Péternek és Szent Hrodbertusnak ajándékozta, hogy Isten salzburgi embercinek örökös haszonélvezetétől szolgáljon. Ezt követően pedig Privina kérésére Liuprammus érsek Salzburgból építőmestereket, festőket, kovácsokat és asztalosokat küldött. Ezek Privina vá­ rán belül egy tiszteletré méltó templomot emeltek, amit maga Liuprammus építtetett, és rendelkezett arról, hogy ott egyházi szertartást végezzenek. Ebben a templomban nyugszik Adrianus mártír eltemetve.¹⁴³ Hasonlóképpen van ebben a városban egy Keresztelő Szent Jánosnak szentelt templom, és a váron kívül Dudleipinben,¹⁴⁴ Ussitinben,¹⁴⁵ Businizában,¹⁴⁶ Bettobiamban,¹⁴⁷ Stepilipercben,¹⁴⁸ Lindolveschirichunben,¹⁴⁹ Keisiben,¹⁵⁰ Wiedhereschiri­ chunban, Isangrimerschirichunban, Beatuseschirichunban és Pécsent¹⁵¹ Liuprammus idejé­ ben szenteltek templomokat; és Otachareschirichunban és Paldmuntechirichunban¹⁵² és más helyeken is, ahol Privina és népei akarták. Mindezen templomok Privina idején épültek, és a salzburgi püspökök szentelték fel azokat.

(12) A felette jámbor¹⁵³ Lajos királynak is tudomására jutott, hogy Privina kész jó szán­ dékkal szolgálni Istennek és neki, a királynak. Miután pedig hűség­ es emberei gyakorta ezt tanácsolták, teljes tulajdonába adta mindazt, amit korábban hűbérként birtokolt, kivéve per­ sze azon birtokokat, amelyeknek a salzburgi egyház püspökségéhez, azaz Szent Péter apos­ tolfőjedelemhez, valamint Szent Hrodbertushoz tartozása nyilvánvaló. Az utóbbiban a neve­ zettnek teteme is ott nyugszik,¹⁵⁴ ahol az akkori jelen időben köztudottan a tiszteletré méltó Liuprammus érsek volt az élen álló úr és irányító.¹⁵⁵ Ily módon rendezte el hűbérurunk és királyunk azon birtokokat, amelyeket akkoriban maga a püspök szerzett azon a helyen, és amelyeket a későbbiekben Isten segítségével növelni lehet, hogy bármely emberi ellentmondás és törvényes ítélet nélkül a fent említett szentek székhelyén mindörökre csorbíthatatlanul megmaradjanak. A következők voltak jelen: Liuprammus érsek, Erchanbertus püspök,¹⁵⁶

akban: Bogvay) 52-70. A két következő templomot feltehetően Mosaburg közelében, és nem sokkal 850. január 24-e után szentelheték fel, hiszen ez *in praesentia praefatorum virorum* történt.

¹⁴² A zalabéri (Salapiugin) templom 852/3-ban lett felszentelve.

¹⁴³ Ehhez bővebben lásd Tóth 14. és köv., 22. és köv.

¹⁴⁴ Feltehetően a Strass, illetve a Mura vidékén feküdt.

¹⁴⁵ Nagy valószínűséggel Wisitindorf an der Lafnitz.

¹⁴⁶ Azonosítása bizonytalan.

¹⁴⁷ Pertau/Ptuj.

¹⁴⁸ Azonosítása bizonytalan.

¹⁴⁹ A név a templomhoz kapcsolódik (-chirichun, azaz Kirchen).

¹⁵⁰ Feltehetően (Balaton)Kecse.

¹⁵¹ Ad Quinque Basilicas – érdekes latin-görög hibrid alak.

¹⁵² Az utóbbi nevek szintén csak a templomhoz (-chirichun) kapcsolódnak.

¹⁵³ Lajosnak mint *püsimus rex*nek az említése esetlegesen utalhat a mű címettjére, ugyanis a másik sze­ mély, akinek a neve mellett a *püsimus* jelző áll, Adalwinus, tehát nem zárható ki, hogy a szerző a cím­ zettet és saját magát tisztelte meg e jelzővel.

¹⁵⁴ ...et beatissimum Hrodbertum, ubi ipse corpore requiescit... Vö. *Notitia Arnonis*, Praefatio ...ubi et dominus Hrodbertus episcopus atque confessor corpore requiescit.

¹⁵⁵ ...ubi ipse corpore requiescit, ubi tunc ad praesens rectur venerabilis Liuprammus archiepiscopus processu dinoscitur. A *Conversio* keletkezésekor Adalwinus érsek (859-873) volt az „úr”. Az idézett ajándékozó okirat kiállításá idején még Liuprammus volt az érsek (836-859), ő állott az egyházmegye élén. A *Conversio* írója szó szerint vette át az okmányból az *in praesens* fordulatot, de jelezni akarta, hogy ez a jelen idő nem saját korabeli, hanem akkori *tunc* jelen.

¹⁵⁶ Feisingi püspök (835-854)

Erchanfridus püspök,¹⁵⁷ Hartwigus püspök,¹⁵⁸ Karlmann, Lajos,¹⁵⁹ Ernst,¹⁶⁰ Ratpot, Werinheri, Pabo, Fritilo, Tacholf, Deotrih, Waninc, Gerolt, Liutolt, Deotheri, Wolfregi, Iezi, Egilolf, Puopo, Adalperht, Mcgingoz, egy másik Adalperht, Odalrih, Pernger, Mangolt. Ez a regensburgi udvarban történt, az Ur 848. évében, a XI. indictio idején október 12-én. Amíg aztán Privina élt,¹⁶¹ ő nem csökkentette az egyházi birtokokat, és nem vont el semmit a fent nevezett érsekség hatalmából, hanem az érsek tanácsának megfelelően, ahogy csak tudta növelni igyekezett azt, hiszen az érsek az istentisztelet javítására Dominicus pap halála után először Swarnagal papot és hírneves tanítót¹⁶² küldhette oda diakónusokkal és klérikusokkal együtt.¹⁶³ Utána pedig Liuprammus Altfridus papot,¹⁶⁴ minden tudomány mesterét küldte ki, akit Adalwinus, Liuprammus utódja főpappá nevezett ki, rá bízván az egyház kulcsait és helyetteseként elvégezendő az egész nép lelki vezetését. Hasonlóképpen nevezte ki Adalwinus Altfridus halála után Rihpaldus főpapot. Ő sokáig időzött ott,¹⁶⁵ s hatalmát gyakorolva ellátta kötelességét, amint érsek megegyezett, mígnem egy bizonyos Metód nevű görög újonnan feltalált szláv betűkkel a latin nyelvet, a római tanítást és a hiteles latin betűket filozófus módra háttérbe szorította, és így azoknak a misézését, evangéliumhirdetését és egyházi szolgálatát, akik mindezt latinul látták el, részben az egész nép szemében értéktelenebbnek láttatta.¹⁶⁶ Ezt Rihpaldus nem tudván elviselni visszatért a salzburgi székhelyre.

(13) A 864.¹⁶⁷ évben tehát a tiszteletre méltó salzburgi püspök, Adalwin Krisztus születését Chezilo várában ünnepelte meg, amit újabban Mosaburnnak hívnak, Chezilo apjának, Privinának a halála után,¹⁶⁸ akit a morvák megöltek,¹⁶⁹ annak örökébe lépett. Azon a napon Adalwin ott celebrálta az egyházi istentiszteletet, és a következő napon templomot szentelt Wittimar birtokán¹⁷⁰ Szent István főmártír tiszteletére. Január 1-jén templomot szentelt Ortahuban¹⁷¹ Szent Mihály arkangyal tiszteletére Chezilo birtokán. Továbbá ugyanabban az évben január 13-án Weridében templomot szentelt Szent Pál apostol tiszteletére. Továbbá ugyanabban az évben január 14-én Spizzunban¹⁷² Szent Margit szűz tiszteletére templomot szentelt. Temperchben Szent Lőrinc tiszteletére¹⁷³ szentelt templomot. Ugyanabban az év-

¹⁵⁷ Regensburgi püspök (847-863)

¹⁵⁸ Passaui püspök (840-866)

¹⁵⁹ Német Lajos fiai.

¹⁶⁰ Bajorország királyi helytartója.

¹⁶¹ Privina halála 860-1-ben következett be.

¹⁶² Swarnagal a 850-es évek elején lépett Dominicus örökébe, halála legkésőbb 859 nyarára datálható. A *praeclarus doctor* megnevezés tudatos ellentétet képez Metód *apostoliájával*, a *philosophusszal*.

¹⁶³ Swarnagal valószínűleg a *chorepiscopus* feladatát látta el a fejedelemségben, ám maga ezen intézmény itt nem jött létre.

¹⁶⁴ Altfridus még Liuprammus életében, tehát 859. október 14-e előtt Swarnagal örökébe lépett.

¹⁶⁵ Kérdéses, hogy a *qui multum tempus ibi demoratus est* kitétel ténylegesen Rihpaldus hivatali idejének hosszát jelöli-e, avagy a szerző már előre éreztetni akarja az ellentétet a tartós salzburgi hatás és Metód tanainak hirtelen feltűnése között.

¹⁶⁶ Metód tevékenységét a *Conversio* tehát nemcsak a salzburgi egyházmegye iurisdikcióját, hanem az egész latin nyelvű kereszténységet fenyegető veszélyként értelmezi.

¹⁶⁷ Anno igitur DCCCLXV... Adalwinus 864 karácsonyán időzött Mosaburgban, a *Conversio* szövege által hagyományozott 865-ös dátum az év kezdet december 25-től történő számításával függ össze.

¹⁶⁸ Halála 860. február 20-a (Privina Regensburgban tett látogatása) és 861. március 21-e (Chezilnek első alkalommal *comes de Sclaviskén* történő említése) közé datálható.

¹⁶⁹ Német Lajos odaadó híveként a *plaga orientális*ban Privina feltehetően a Karlmann által – Ratiszláv morva fejedelemmel szövetségben – apja ellen 857-8 óta folytatott harcok során halt meg.

¹⁷⁰ A templom feltehetően a mai Fenékpuszta területére lokalizálható.

¹⁷¹ Valószínűleg Veszprém.

¹⁷² Weride és Spizzun azonosítása bizonytalan.

¹⁷³ Szent Lőrincnek mint a templom patrónusának az említése talán római kontinuitásra utal.

ben Fizkerében¹⁷⁴ templomot szentelt. És minden egyes templomnak saját papot adott. A következő időben ismét e vidékre jött bérálni meg ígét hirdetni, s ekkor történt vele, hogy egy helyre érkezett, amit Cellának neveznek, és pedig Unzato¹⁷⁵ birtokára, ahol egy templom állott készen felszentelésre. E templomot Szent Péter apostolfjedelem tiszteletére szentelte fel, és oda saját papot rendelt. Ztradachban a templomot pedig Szent István tiszteletére szentelte fel. Hasonlóképpen Weridében is van egy ragyogó állapotú Szent Péter apostol fedjelem tiszteletére szentelt templom. Utóbb még három templomot szentelt fel, egyet Quartinahá mellett¹⁷⁶ Szent János evangélista tiszteletére, egy másikat Muzzilibeschirichumnál¹⁷⁷ és egy harmadikat pedig Ablanzánál,¹⁷⁸ s ezekhez saját papot is rendelt.

(14) Azon időtől tehát, amikor Károly császár Úr engedélyével és parancsára a salzburgi püspökök a Kelet-Pannonia népét irányítani kezdték, a jelen korig hetvenöt év telt el és azon a területen egyetlen odaérkező püspöknek sem volt egyházi hatalma salzburgi vezetőikön kívül, és egyetlen, bárhonnan jött pap sem merészelt három hónapnál tovább ott gyakorolni hivatasát, amíg elbocsátó levelét nem mutatta be a püspöknek. Ezt a szabályt betartották ott mindaddig, amíg Metód filozófus¹⁷⁹ új tana fel nem ütötte a fejét.¹⁸⁰

(Kivonat a karantánokról)¹⁸¹

1/E A karantánoknak először Modestus püspök hirdette az ígét, akit Boldog Virgilius¹⁸² küldött és szentelt fel Pippin frank király idején. Utána Theoderich püspököt küldte és szentelte fel Arn érsek Károly császár jelenlétében. Utána Ottó püspököt szentelte fel Adelrammus érsek. Utána Hosbaldus püspök, Liupramnus és Adelwinus érsek idején. En-

¹⁷⁴ Esetleges utalás arra, hogy a település igen gazdag volt halban.

¹⁷⁵ Nem zárható ki, hogy Unzato Privina második fia volt.

¹⁷⁶ Egy 860-ból származó oklevél Kcisivel és Temperhckel együtt említi Quartinahát, aminek alapján feltehetően a Balaton környékén helyezhető el (vö. Bogay 58. és köv.).

¹⁷⁷ A név szintén a templomhoz (-chirichun) kötődik.

¹⁷⁸ Ablánccsal azonosítható.

¹⁷⁹ A Metódra vonatkoztatott *philosophus* megnevezés erősen negatív felhangot hordoz a *Conversio*ban, noha a korabeli források e megjelölést általában dicsérőleg használják, így például Constantinus/Cirillt mind a *Vita Constantini* (Magnae Moraviae Fontes Historici 2. 57. és köv.), mind pedig VIII. János pápa (MGH Epp. 7. 233.) elismerése jeléül nevezi *philosophus*nak, nemkülönben a *Vita Methodii* (Magnae Moraviae Fontes Historici 2. 134. és köv.) is így említi Metódot. A *Conversio* szerint Metód filozófus módra kívánta a keresztény tanítás – különösképpen pedig a *litterae Latinae* – méltóságát kicsébiteni. Ebből világosan kitűnik, hogy a *Conversio* szerzője számára a kereszténység és az antikvitás egymást élesen kizáró ellentétet képeznek. Annál is inkább dehonesztálóan értendő a *philosophus* megnevezés, mivel Metódot Rómában köztudottan püspökké szentelték, és maga II. Adorján pápa engedélyezte számára a liturgiában a szláv nyelv használatát (vö. Jaffé, Ph.: *Regesta pontificum Romanorum*. Graz, 1956. (a továbbiakban: Jaffé) II. 2924.). Székhelyül számára Sirmium (Sremska Mitrovica) jelöltetett ki, ám azt nem foglalhatta el egyrészt a Bizánchoz tartozó bolgár egyház, másrészt természetesen Salzburg fellépése miatt. Metódot Adalwinus érsek, illetve püspökei fogságba vetették, Róma felé pedig hallgattak a történetekről (vö. Jaffé II. 2943-44., 2962., 2976.), a fogoly csak VIII. János pápa határozott beavatkozásának köszönhetette kiszabadulását (ehhez bővebben lásd Kosztolnyik 216. és köv.).

¹⁸⁰ Metód kapcsán Chozil neve semmilyen összefüggésben nem kerül említésre, a *Conversio* azt sugallja, mintha a fedjelem egyáltalában nem avatkozott volna be a salzburgi egyházmege és Metód közötti viszályba.

¹⁸¹ Az *Excerptum de Karentanis* a 12. és 13. század fordulóján keletkezett. Alapvetően a karantánokkal kapcsolatban álló több világi és egyházi vezetőket nevével tartalmazza, ezek felsorolását a *Conversio* vonatkozó mondataiból, illetve mondatrészeiből állította össze. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy meglehetősen nagy teret szentelt Metód történetének, amelyet saját szavaival adott elő.

¹⁸² A *Beatus Virgilius* megnevezés adalékot nyújt az *Excerptum* datálásához, ugyanis Virgilius sírjának 1181-ben történt felfedezését 1233-ban Virgilius szentté avatása követte. A *beatus* epitheton tehát leginkább e két időpont közé illik. (Ebből az időből származik a *Vita Virgilii* is, amely Virgiliust *beatus*-nak, olykor pedig már *sanctus*-nak nevezi, ehhez bővebben lásd Lhotsky 158.)

nek az Osbaldusnak írt Miklós pápa két kánoni levelet, amelyek a dekrétumgyűjteményben találhatók.¹⁸³ Utána eltelt némi idő, míg Isztria és Dalmácia vidékéről¹⁸⁴ egy bizonyos Metód nevű szláv érkezett oda, aki feltalálta a szláv betűket és szláv nyelven celebrálta az istentiszteletet, és értéktelenebbé tette a latin nyelvűt. Végül elmenekülvén a karantánok vidékéről¹⁸⁵ Morvaországba ment, ¹⁸⁶ és ott is van eltemetve.¹⁸⁷

2/E Dagobert frank király idején Samo fejedelem állott a karantánok élén, utána Boruch, utána Krastus, és utána Chenmarus, és utána Waltunc. Hasonlóképpen Károly és örökösei idején Priwizlauga, Cemicas, Ztoimar, Etgar.¹⁸⁸

3/E Bajorországnak keleti részén a hunok kiűzése után Károly császár és utódai ezen grófokat nevezték ki: Geroldust, másodiknak Goterammust, harmadiknak Werchariust, negyediknek Albricust, ötödiknek Gotfridust, Geroldust, és ezek után Helmwinus, Albarius és Pado herceget; és a karantánok fent nevezett fejedelmei e grófok és hercegek alatt állottak.

¹⁸³ A szerző a 12. század negyvenes éveiből származó *Decretum Gratiani*-ra hivatkozik.

¹⁸⁴ Feltehetően a szláv nyelvű istentiszteletnek évszázadokon át tartó dalmáciai elterjedtsége indította arra az *Excerptum* szerzőjét, hogy Isztria és Dalmácia vidékét adja meg Metód származási helyéül.

¹⁸⁵ A megállapítás akkor helytálló, ha Karantániának a sirmiumi érsekséghez tartozását Pannoniával azonosítjuk.

¹⁸⁶ Metódnak 873 első felében bekövetkezett szabadulása után közvetlenül Morvaországba kellett volna mennie, Chozil azonban elérte, hogy Metód ideiglenesen a pannoniai Mosaburgban telepedjék meg.

¹⁸⁷ Új adalék a *Conversio*-hoz képest, amely Metód 885. április 6-án bekövetkezendő haláláról természetesen még nem tudhatott.

¹⁸⁸ A karantán fejedelmek sorában nem található meg a *Conversio* hetedik fejezetében említett Ingo, ami – az egyéb okok mellett – Ingónak egyházi személyként való azonosítását támasztja alá. (Az *Excerptum*-ban a tulajdonnevek írásmódja némiképp eltér a *Conversio* által alkalmazottól.)